

Oponentský posudek
doktorské disertační práce Mgr. Hedviky Sixtové

Nové lexikální jednotky cizího původu v češtině, ruštině a bulharštině – srovnání

ÚSVS, 2007

Práce zkoumá prvky cizího původu (převážně anglického) ve slovní zásobě tří současných slovanských jazyků se zaměřením na shody a rozdíly v rozsahu a způsobu přejímání, hlavně ale v začleňování cizího výraziva do lexikálního systému. Předmětem výzkumu jsou neologizmy (anglicizmy) slovotvorné, částečně i sémantické, posledních 15-20ti let z oblasti substantiv, adjektiv, sloves, fixované v publikovaných písemných materiálech, jejichž podrobný soupis je uveden (publicistika, internetový prostor, korpusy a databáze lexikografických institucí a slovníky neologizmů). Není přesně uvedeno, z kolika lexikálních jednotek sestává soubor pro každý jazyk; to zřejmě souvisí s různorodostí zdrojů. Sledován je záměr ukázat, jaké obecné i specifické tendence se projevují při integraci, které slovotvorné modely se konstituují jako produktivní a jaké slovotvorné prostředky se přitom uplatňují. Přirozeně, že v materiálech (to se týká i všech slovníků nových slov) nelze příliš uplatňovat hodnotící hledisko normativnosti – jde o registraci zjištěných jazykových prvků a zhodnocení jejich slovotvorné potence. Téma práce je aktuální, dalo by se říci i naléhavé (vzhledem k obrovskému nárůstu anglicizmů a módě jejich prestižního užívání). Synchronní srovnávací analýza jednotek cizího původu na úrovni graficko-fonetické, morfologické a sémantické je příspěvkem k srovnávací slovanské lexikologii (resp. neologii) tam, kde zkoumá tvoření slov a pojmenování a problematiku přejímání.

Komparaci umožňuje genetická příbuznost jazyků, která ovšem nutně neznamená analogii při přejímání a adaptaci. Analýza prokazuje, že ve zkoumaných jazycích difference v této oblasti existují, ale jsou spíše v menšině oproti tendencím paralelním či analogickým.

Největším kladem práce je pozornost věnovaná procesům v domácí slovotvorbě iniciovaným převzetím cizího prvku. Významným rysem disertace se tak stává pojetí integrace jako dynamizujícího faktoru a jazyka jako systému. Práce přesvědčivě demonstruje, že včlenění do systému se děje postupně složitým jazykovým procesem (i když termín může být integrován do jazyka náraz, třeba i administrativním zásahem). Podrobné zkoumání mluvnických procesů začleňování znamená, že autorka disertace nepodléhá běžné tendenci odsunovat do pozadí zřetel k jazyku jako systému a soustřeďovat se jenom na jednotlivá slova. Důkladné poznání slovotvorných způsobů a formálních zvláštností je hlavně pro

češtinu důležitější než pro jiné jazyky. V disertaci je zvýrazněna procesualnost, detailně popsány všechny aspekty a stádia procesu, kterým slovo prochází při adaptaci, aby bylo začleněno do gramatických kategorií a vybaveno pro derivaci. Je tak vytvořen základní tvar přejímky prostřednictvím morfologicko-slovotvorné úpravy nebo bez ní a slovo vstupuje do systému. Samostatně jsou zkoumána neměnná adjektiva v konstrukcích izafetových. Rozbory ukazují, že hranice mezi slovem a slovním spojením je rozvolněna (greenkarta, green karta, green-karta) a že existuje čím dál víc jednoslovných struktur, které lze prostým rozpojením přeměnit ve dvě slova. Celkově všeobecně vzrůstá spojovatelnost elementů, mizí některé dosavadní bariéry a hybridní tvoření, zcela obvyklé v angličtině (ovšem i v ruštině včetně starších období) je na postupu i v češtině.

Disertace opouští zorný úhel starých přístupů a zpracování, přehodnocuje mnohá dosavadní stanoviska tím, že neobyčejně podrobně postihuje mechanismy adaptace a slovotvornou historii začleňování. Autorka promyšleně zvažuje hodnocení mnohých útvarů s neprůhlednou strukturou, kdy je obtížné rozlišit přejímky a vlastní tvoření; většinou je hranice stanovena ve prospěch domácího tvoření, ovšem angličtinou ovlivněného. V bulharštině se často vyskytují prvky shodné s ruštinou, zřejmě přejímky, slova jako „marginal“, přípony –ša, -ščina aj. Důležitý je popis slovotvorných prostředků, postupů a slovotvorných typů. Zamyšlení už tradičně vzbuzuje pojetí a užívání termínů prefixoid, suffixoid (tzv. afixoidy), kde vyvstává vhodnost (možná nutnost) odlišit prefixoidní či suffixoidní prvek, který se rovná celému slovu od těch, které představují segment slova, tedy odlišit komponent osamostatněný v slovo (-fobie, -terapie) od prefixálních či suffixálních morfémů jakožto komponentů nesamostatných. Termín suffixoid se objevil v ruštině jako pracovní ve snaze odlišit suffixální derivaci od kompozice, jejíž složky si zachovávají plný lexikální význam. Tato otázka byla v ruštině (a dnes ve zvýšené míře je) otázkou ožehavou. Disertace ukazuje, že využití lexikálních elementů ve funkci afixální je dnes všeobecným rysem, že derivace a kompozice ztrácejí pevnou hranici. Proto také mnoho neologizmů nelze striktně zařadit do určité rubriky, kategoricky definovat. Ve všech zkoumaných jazycích roste počet jevů přechodového a difúzního charakteru. Útvary typu gorod-geroj hodnotím jako spojeniny.

Útvary kompoziční (v širokém slova smyslu) jsou vhodným objektem pro zkoumání typologické. Zmíněné spojeniny, v ruštině typ prastarý, vždy silně produktivní, jsou náběhem k izolačnímu typu. Suffixoidy i derivace od kompozit bývají všeobecně hodnoceny jako momenty aglutinační. A tendence tvořit ve větším množství kompozita je obecně pokládána za rys polysyntetický. Domnívám se, že typologickou charakteristiku jednotlivých prvků nelze přenášet na jazyk jako celek a že je nutno vyhýbat se tvrzením, ke kterému jazykovému

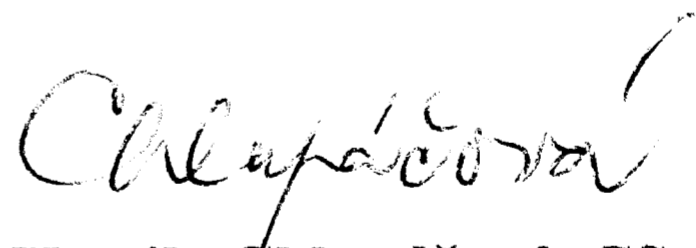
typu mají zkoumané jazyky blíž. Slovanské jazyky ve svém celku mají podstatnou a převážnou část rysů typologicky nikoliv aglutinačních, nikoliv izolačních atd.

Autorka se zamýšlí nad úlohou angličtiny jako globálního jazyka; materiálová analýza prokazuje, že zkoumané jazyky se stávají postupně méně a méně odolnými vůči anglickému přívalu. Důvody prosazení angličtiny jsou převážně mimojazykové (s tím autorka souhlasí), s trochou nadsázky bych dodala mocenské a politické. (Umberto Eco to vyjádřil takto: „Současný úspěch angličtiny je především výsledkem koloniální a obchodní expanze britského impéria a hegemonie amerického technologického modelu.“) Samozřejmě, že angličtina s rozvojem informačních technologií vyznačila novou éru, éru internacionální. Materiál disertace registruje i počítačový slang, který je mezinárodní a zároveň ukazuje průnik angličtiny i do běžné denní skutečnosti. Zjednodušené je tvrzení autorky (s.23-25), že nárůst anglicizmů se uskutečňuje na základě sympatií a obdivu k Americe a že za absencí vlivu ruštiny na češtinu stojí nepřijetí hodnot s ruštinou spojovaných.

Předložená disertace má některé formálně jazykové nedostatky snadno opravitelné. Jinak jde o práci velmi seriózní, badatelsky vyspělou, která svědčí o jazykovědné vyzrálosti autorky. Podrobný rozbor inovací z hlediska jejich adaptace a integrace jako procesů konstituujících nové jednotky a významy pro potřeby komunikace je dobrým přínosem pro srovnávací slovanskou lingvistiku. Disertace postihuje všechny stránky neologie: fixaci v lexikálním systému, aktualizaci v řeči, klasifikaci neologizmů, typy jejich tvoření i derivační možnosti neologizmů.

Práce Hedviky Sixtové podle mého mínění vyhovuje požadavkům kladeným na doktorské disertace a proto ji doporučuji k obhajobě .

V Praze dne 6. května 2007.

Doc. PhDr. Kamila Chlupáčová, CSc.